

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА САМОРЕАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТА

У статті зроблено спробу проаналізувати особливості впровадження Болонської системи навчання в українських реаліях. Доведено, що Болонська система, при всіх її недоліках, може позитивно вплинути на систему освіти в Україні. Ця система враховує індивідуальні особливості кожного студента і надає простір для його творчої самореалізації, усвідомлення свого місця в суспільстві.

З 2006 року в Україні активно проводиться реформування системи вищої освіти, метою якого є підвищення її якості та визнання українських дипломів у європейських країнах. Засобом реформування української вищої школи є її модернізація за європейським взірцем. Саме з цією метою Україна приєдналася до Болонської конвенції, основне завдання якої – приведення вищої освіти в європейських країнах до єдиних стандартів і критеріїв, а також створення до 2010 року єдиного освітнього простору. Актуальність теми не викликає сумнівів, оскільки процес реформування продовжується й сьогодні. Він супроводжується труднощами, проблемами і тривалою полемікою щодо його доцільності.

Історіографія даної проблеми є досить строкатою. Це пов'язано з різними точками зору відносно шляхів реформування української системи освіти і принципів навчання загалом. У роботі була використана література психологічного, педагогічного і соціологічного напрямку вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед них слід виділити роботи, які присвячені особливостям впровадження Болонської системи освіти в Україні. Це роботи колишнього міністра освіти України В.Г. Кременя, а також дослідників В. Воловича, М. Карася [1-3]. Серед сучасних науковців, які займалися проблемами психології і педагогіки вищої школи, слід виділити А. Плігіна, М. Буланову-Топоркову, О. Гуменюка [4-6]. Також автором використані роботи із освітніх технологій XXI ст. [7].

Метою даного дослідження є аналіз особливостей впровадження Болонської системи в Україні, її вплив на рівень самореалізації студента як професіонала.

З 1998 р. європейське освітнє співтовариство активно консолідується заради реалізації освітньої концепції Болонського процесу. Багато різнорівневих зустрічей, робочі наради, конференції країн-учасниць Болонського процесу дозволили сформувати дев'ять ключових позицій щодо створення єдиного Європейського освітнього простору:

– введення двох циклів освіти. Перший цикл продовжується 3 – 4 роки і завершується отриманням академічного рівня бакалавра. Другий цикл завершується отриманням ступеня магістра;

– впровадження кредитної системи. Пропонується ввести в усіх національних системах освіти технологію обліку трудомісткості наукової роботи в кредитах. За основу рекомендується прийняти ECTS, зробивши її системою накопичення, здатною працювати в рамках концепції «навчання протягом життя»;

– контроль якості освіти. Передбачається створення акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка визначатиметься не тривалістю навчання, а тими знаннями, уміннями і навичками, які отримали випускники;

– розширення мобільності. Виконання попередніх умов сприятиме істотному розвитку мобільності як студентів, так і викладачів;

– забезпечення працевлаштування випускників. Передбачається орієнтація ВНЗ на кінцевий результат: знання і уміння випускників повинні знаходити конкретне поле застосування в професійній діяльності;

– забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним з пріоритетів у рамках Болонського процесу повинно бути залучення до Європи якомога більшої кількості студентів з інших регіонів світу;

– важливість соціального аспекту Болонського процесу. Необхідність збільшення конкурентоспроможності повинна відповідати меті поліпшення соціальних характеристик загальноєвропейського простору вищої освіти. Це передбачає зміцнення соціальних зв'язків і зменшення гендерної нерівності як на національному, так і на загальноєвропейському рівні;

– забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній з країн-учасниць;

– зростання зацікавленості інших країн світу в розвитку загальноєвропейського простору вищої освіти [1, с. 129].

На сучасному етапі існує два підходи щодо необхідності впровадження Болонського процесу в Україні. Перший – соціалістичний, який відстоює спроможність радянської системи освіти. Прихильники цього підходу стверджують, що Болонський процес призведе до падіння якості освіти. Другий – ліберальний, прихильники якого переконують, що дана реформа – шлях до розширення можливостей студентів і, як наслідок, підвищення якості освіти [2, с. 190]. Не можна однозначно стверджувати, який з цих підходів більш логічний і аргументований. І в першому, і в другому є раціональні сторони. Тому спробуємо виділити основні достоїнства і недоліки даної системи.

Основним плюсом Болонської системи є перехід до нової парадигми вищої освіти, суть якої полягає в зміні суб'єкт-об'єктних відносин між викладачем і студентом, на суб'єкт-суб'єктні. Іншими словами, викладач вже є не стільки вчителем, скільки тренером, він допомагає студенту вчитися самостійно. В результаті цих стосунків студент одержує знання, уміння і навички, а викладач удосконалює свою майстерність. Навчальний заклад мобілізує студентів, а не просто забезпечує викладання, як раніше. Якщо попередня парадигма передбачала розробку нових програм і курсів з подальшою трансляцією їх студентам, то нова припускає створення середовища, спрямованого на самопідготовку, оцінку знань на початку, в середині та в кінці курсу, роботу з кожним студентом. Результатом роботи студента буде отримання кредиту, який свідчитиме про рівень засвоєних знань, що стимулюватиме студента бути активним агентом навчального процесу, до пошуку і накопичення знань.

Болонський процес – шлях до розвитку і подальшої інтеграції України в європейське співтовариство, оскільки єдині стандарти у сфері освіти є одним з ключових чинників глобалізації. Також це шлях до спільної діяльності вчених різних країн, який повинен привести до підйому науки на якісно новий рівень [4, с. 112]. Реалізація вимог конвенції приведе до інтеграції України в науково-освітній простір Європи з його структурами додаткового фінансування, мобільністю викладачів і студентів, підвищенням рівня освіти в державі.

Недоліки впровадження Болонського процесу очевидні: положення Болонського договору важко впроваджуються в українських умовах. Сьогодні український варіант системи вищої освіти є гібридом болонської й радянської освітніх систем, наслідком чого є продовження стрімкого падіння якості освіти, скорочення аудиторного навантаження і не зовсім чітке розуміння як студентами, так і самими викладачами ідей нової системи. Ефективному впровадженню реформи заважають два факти, які урядовці намагаються завуалювати за безліччю рекомендацій, ухвал і змін. По-перше, відсутність реальних і адекватних капіталовкладень в систему освіти не в змозі компенсувати жодна реформа, навіть найефективніша. Наслідком цього є той факт, що ВНЗ «витягають» неуспішних студентів, щоб виконати план набору або просто утримати контрактника, який платить

за навчання. Результатом цього є отримання диплома некваліфікованими фахівцями і їх неконкурентоспроможність не тільки на європейському ринку праці, але і на внутрішньому. По-друге, структура науково-освітніх рівнів не відповідає стандартам Болонської системи. Причому, якщо взяти до уваги положення про два цикли освіти, то тут ми стикаємося з проблемою недооцінки рівня бакалавра як з боку студентів, так і з боку працедавців. В цілому для західних освітніх систем рівень бакалавра є підставою вважати людину фахівцем. В Україні ж до цього рівня освіти відносяться як до незакінченої вищої освіти.

Спроби наближення вітчизняної системи освіти до стандартів європейських вимог призвели до ще більшого заплутування структури кваліфікаційних рівнів, не змінюючи змістовної частини навчальних планів. Створилася така ситуація, що бакалавр і магістр є урізаними і трохи розширеними варіантами рівня фахівця і не забезпечують студента необхідними компетенціями, які допомагають розвинути творчий потенціал людини.

Ще одним пережитком старої парадигми освіти є переважання в окремих ВНЗ аудиторної форми навчання над самоосвітньою, що позбавляє як викладача, так і студента часу на самостійний пошук інформації і творчу роботу. В європейських університетах самостійна робота студента є основним видом роботи. На першому і другому курсах на неї відводиться удвічі більше часу, ніж на роботу в аудиторії. На третьому і четвертому курсі це співвідношення досягає 1:4. Фактично самостійна робота займає весь час студента, окрім двох-трьох щоденних аудиторних занять по 50 хвилин на старших курсах. Саме тому центром студентського життя є не аудиторія, а бібліотека, що працює цілодобово без вихідних [3, с. 5].

Таким чином, українська система вищої освіти знаходиться у стадії активного реформування. Відбувається інтенсивне впровадження нових стандартів у систему навчання і адаптація європейських норм до особливостей українських реалій. Основними проблемами є низьке фінансування системи освіти, що неминуче призводить до пониження її якості. Крім того, розвитку системи заважає консерватизм і нерозуміння цінностей реформи багатьма викладачами і студентами. Незважаючи на це, необхідність реформування не викликає сумнівів у зв'язку з прагненням України до інтеграції в європейське співтовариство. Саме Болонський процес, при всіх його недоліках, може позитивно вплинути на систему освіти в цілому, при цьому не варто чекати блискавичного результату, оскільки українське суспільство знаходиться на стадії активного засвоєння європейських цінностей, тому перелом в освіті хворобливо сприймається суспільством, але він необхідний.

Однією з основних ідей Болонського процесу є забезпечення всестороннього розвитку студентів, створення умов для розкриття їх творчих можливостей і прояву індивідуальності. Адже сьогодні перед вищою школою дуже гостро стоїть проблема підготовки майбутніх фахівців, які повинні бути не тільки кваліфікованими у своєму професійному напрямку, але і справжніми інтелектами, носіями загальнолюдських і національних цінностей. Основною задачею вищої освіти є не тільки надання суб'єктам навчання форматизованих знань, а й створення таких умов, які б сприяли засвоєнню кожним студентом засобів взаємодії з сучасним світом, побудові власної системи цінностей, яка узгоджується з гуманістичними цінностями суспільства [7, с. 32]. Об'єднання ж європейської освіти в рамках реалізації Болонського процесу більшою мірою обумовлює необхідність заміни інформаційно-діяльної моделі освіти на діяльно-ціннісну модель, для якої характерні наступні риси:

- забезпечення орієнтирів на самостійну діяльність;
- виявлення і облік індивідуальних здібностей і можливостей молодих людей;
- варіювання запропонованого навчального матеріалу відповідно до пізнавальних здібностей і інтересів студентів;
- стимулювання активності студентів з урахуванням їх схильностей;

- оцінка результатів навчальної діяльності спочатку самим студентом, а потім викладачем;
- надання молодим людям можливості вибору певних групових і самостійних видів діяльності [8, с. 404].

Отже, провідною формою активності студента стає самостійна робота. Саме тому однією зі складових нової реформи є скорочення аудиторних занять на користь збільшення часу для самостійного навчання студента.

Самостійна робота припускає не тільки формування у студентів уміння вільно орієнтуватися в потоці наукової інформації, але також прищеплення активності й самостійності як необхідних умов для подальшого самонавчання, самовиховання, саморозвитку, самоосвіти й самореалізації, формування ціннісної культури. Саме цей вид роботи сприяє пробудженню інтересу до пізнавальної діяльності. Самостійна робота забезпечує ціннісний аспект завдань, формування мотивації, можливість альтернативного вибору і коректної розстановки пріоритетів задач, які необхідно виконати [5, с. 112]. В самостійній роботі якнайбільше можуть виявитися мотивація навчання, цілеспрямованість, а також самоорганізація, самоконтроль й інші особові риси студента. Крім того, якість освіти сучасної людини слід оцінювати, перш за все, відповідно до ступеня її творчого відношення до знань і уміння самостійно їх здобувати. Виховання самостійності у суб'єктів навчання дозволяє забезпечити ефективність навчального процесу і сформувати важливі риси майбутнього фахівця – відповідальність, працьовитість, ініціативність, творчість [6, с. 61].

Проте в процесі втілення ідеї переважання самостійної форми навчання слід враховувати цілу низку чинників, таких як особливості історичного розвитку системи освіти в державі, ментальність, економічні можливості. Відносно України варто сказати, що перехід до даної форми навчання пов'язаний, перш за все, зі сферою фінансування. Результатом недоліку фінансування є відсутність можливості забезпечити студентам гідні умови для самореалізації. Також через недостатнє фінансування ВНЗ прагнуть повернути і утримати якомога більше студентів-контрактників, незалежно від рівня їх підготовки, що істотним чином знижує мотивацію студента до навчальної діяльності.

Проблеми, породжені економічною ситуацією в країні, можуть бути вирішені при наявності високого рівня ціннісних орієнтацій. Адже шлях формування ціннісних орієнтацій може відбуватися як від потреби до цінності, так і навпаки: переймаючи від людей точку зору на щось як на цінність, гідну того, щоб орієнтуватися на неї у своїй поведінці й діяльності, тим самим людина може виробити в собі нові потреби в пізнанні і самореалізації себе перш за все як професіонала. В цьому плані велику роль відіграє особа викладача, оскільки саме вона значною мірою сприяє виробленню цих навичок.

Основними ідеями Болонського процесу є його сприяння самореалізації студента як майбутнього професіонала в творчому плані і вироблення у нього ціннісних орієнтацій, спрямованих на користь суспільству. Результатом цього повинне стати підвищення якості освіти, що приведе до більшого ступеня відповідності випускників ВНЗ запитам працедавця. Також в результаті навчання в рамках Болонської системи людина засвоює навички самоосвіти, які може використовувати впродовж всього життя, оскільки з появою нових технологій і методів частина знань, отриманих у ВНЗ, безумовно застаріває.

Сучасність диктує нові умови для реалізації молодої людини як фахівця. Він повинен бути націлений на розвиток відомих і пошук нових ідей, уміти швидко адаптуватися до змін в суспільстві, бути готовим до ухвалення рішень в умовах невизначеності, уміти психологічно грамотно спілкуватися з колегами, виконувати колективну роботу. Тому навчальний процес у ВНЗ повинен бути орієнтований не тільки на передачу знань, але і на формування ціннісної культури студентів, підготовку молодих людей до самостійної діяльності в демократичному суспільстві, створення умов для розвитку таких важливих якостей, як ініціативність, відповідальність, творчість, здатність самостійно орієнтуватися в життєвих ситуаціях і самостійно здійснювати вибір подальшого життєвого шляху [9, с. 5].

Процес самореалізації студента як професіонала та його успішна навчальна діяльність залежать від безлічі зовнішніх і внутрішніх психологічних чинників. Такими чинниками є стан здоров'я, матеріальне положення, форма навчання, темперамент, адекватність початкових уявлень про специфіку навчання у ВНЗ тощо. Тому реформування передбачає перехід до особово направленої моделі навчання, де враховуються індивідуальні схильності кожного студента і надається простір для його творчої самореалізації, усвідомлення свого місця в суспільстві.

Таким чином, серед основних переваг, які несе в собі Болонський процес, можна виділити переважання самостійної форми навчання над аудиторною, формування ціннісної культури студентів, особовий підхід до процесу навчання, які при правильному підході до їх упровадження, поза сумнівом, принесуть позитивні результати. Проте слід чітко усвідомлювати, що через ментальні особливості нашого суспільства, економічні здатності нашої держави цей процес не принесе блискавичного ефекту. Потрібен час, щоб відбувся перелом в структурі цінностей всього суспільства. Адже на даний момент освіта в сучасній системі цінностей українського суспільства займає лише шосте місце, в той час як в європейських країнах освіта стоїть на другому місці, поступаючись в ієрархії цінностей місцем тільки власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта в Україні і Болонський процес : навчальний посібник / за ред. В.Г. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.
2. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні / В. Волович // Соціологія: теорія, метод, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 189-199.
3. Карась М. Студент на всю Європу / М. Карась // Україна молода. – 2004. – № 55. – С. 4-8.
4. Плигин А.А. Личностно-ориентированное образование: история и практика : монографія / Плигин А.А. – М. : «КСП+», 2003. – 432 с.
5. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы : учебное пособие / Буланова-Топоркова М.В. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 544 [1] с.
6. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : монографія / Гуменюк О.Є. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 186 [1] с.
7. Образовательная технология XXI века: деятельность, ценности, успех / [Гузеева В.В., Дахина А.Н., Кульбеда Н.В., Новожиловой Н.В.]. – М. : Центр «Педагогический поиск», 2004. – 96 с.
8. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / Смирнов С.Д. – М. : Наука, 2001. – 421 [1] с.
9. Основні засади розвитку вищої освіти України // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 4. – С. 3-8.

Л.А. Рощина, А.А. Захаров

Болонский процесс и его влияние на самореализацию студента

В статье предпринята попытка анализа особенностей введения Болонской системы обучения в украинских реалиях. Доказано, что Болонская система, при всех ее недостатках, может оказать положительное влияние на систему образования Украины. Эта система учитывает индивидуальные особенности каждого студента и предоставляет пространство для его творческой самореализации, понимания своего места в обществе.

L.A. Roschina, A.A. Zakharov

The Bologna Process and its Influence to the Student Self-Actualization

In this article it was attempted to analyze the key points of introduction of the Bologna system in Ukraine. It was proved, that the Bologna system of education, despite all its shortcomings, may have a positive influence on the Ukrainian educational system. This system takes into account individual features of each student and allows ground for his/her creative self-actualization, understanding of his/her own role in the society.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2010.